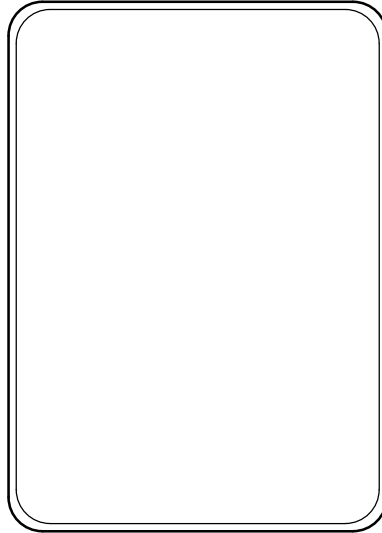

معرفی کتاب

سید علی رضوی

اگر بخواهیم در میان انبوه احادیث نبوی روایت شده، متواترات را فهرست کنیم، بی شک حدیث ثقلین در شمار صدر نشین ها و در کنار غدیر و کسا و منزلت و یوم الدار و ... جای خواهد گرفت.

ثَقَلٌ، بار سنگین و گران را گویند که مسافر از خود به جای می نهد. این واژه از مصدر ثَقَلَ (= سنگینی) و اسم است.

به نقل فریقین، رسول گرامی خاتم صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ در مناسبت های چند، به ویژه در روزهای

پایانی عمر شریف خود، چنین فرموده اند: «أَنْتِ تَارِكَةٌ فِيكُمْ الثَّقَلَيْنِ: كِتَابَ اللَّهِ وَ عِتْرَتِي أَهْلَ بَيْتِي».

این سخن - که اهمیّت و هم سنگی خاندان رسالت را در کنار کتاب گران ارج خدا (قرآن ناطق و قرآن صامت) یادآور است - در چنان جایگاهی از ارجمندی بوده است که کتاب های گوناگونی در باره آن به نگارش آمده است. از جمله:

- علامه شیخ آقا بزرگ تهرانی از «شرح حدیث الثقلین» اثر امیر سبحان علی خان هندی (در گذشته پس از ۱۳۶۰ ق) یاد می کند که به زبان فارسی است. وی آن را از «کشف الحُجُب و الأستار عن أحوال الكتب و الأسفار» میر اعجاز حسین بن سید محمد قلی هندی (۱۲۴۰ - ۱۲۸۶ ق) گزارش می کند (الذریعه ۱۳: ۱۹۵)

- حماسه آفرین سترگ میر حامد حسین بن سید محمد قلی هندی نیشابوری (۱۲۴۶ - ۱۳۰۶ ق) و افسین بخش نیمه دوم اثر گران سنگ خویش «عَبَقَاتُ الْانْوَارِ»، یعنی

مجلد دوازدهم از «المنهج الثاني»^(۱) را به حدیث ثقلین اختصاص داده است.^(۲)

- در سال ۱۳۷۴ ق دارالتقریب بین المذاهب الاسلامیه در قاهره رساله‌ای ۳۲ صفحه‌ای با عنوان حدیث الثقلین انتشار داد. این رساله تألیف دانشمند ایرانی شیخ قوام الدین و سنوی بود و در آن پس از یادکرد منابع سنّی، متن حدیث همراه با نسخه بدل‌های مختلف آن ذکر و سپس سخن ابن حَجَر و آن گاه ذکر راویان به ترتیب تاریخی و توضیحاتی دیگر از دانشمندان پیوست شده است.

- محدث فقیه مرحوم آیة‌الله حاج شیخ علی نمازی شاهرودی در کتاب «مقام قرآن و عترت در اسلام»، به شیوه دیگر کتابهای خود، نکاتی از منابع حدیثی شیعی در تبیین شئون قرآن و عترت و ملازمت این دو یادگار الهی آورده است. (تهران: نشر سعدی، ۱۳۸۲ ش، ۲۲۴ ص.)

۱- اثر عظیم و حیرت زای «عبارات الأنوار فی امامة الأئمة الأطهار در نقد و خطایابی باب هفتم کتاب «تحفة اثنا عشریة» ی عبدالعزیز دهلوی (۱۱۵۹-۱۲۳۹ ق) فرزند ولی الله احمد بن عبدالرحیم عمری دهلوی (۱۱۱۴-۱۱۷۶ ق) در دو بخش (المنهج الأول فی اثبات دلالة الآيات القرآنية و المنهج الثاني: فی اثبات دلالة الأحادیث الاثنی عشر علی الامامة و الجواب عن اعتراضات صاحب «التحفة» علیها فی اثنی عشر مجلداً) نگاشته شده است.

بخش دوم عبارات - که به ظرافت در ۱۲ جزء (برخی از اجزاء در دو مجلد) جای گرفته است - به ترتیب، احادیث مشهور غدیر، منزلت، ولایت، طیر، مدینه‌العلم، تشبیه، نصب (من ناصب...)، نور، رایت، علی مع الحق، قتال علی بالتأویل ... و ثقلین را از نظر سند و دلالت به طور ژرف و مستوفی بررسی می‌کند.

مؤلف اعجوبه کتاب، اثر خود را - به دلیل آن که کتاب دهلوی به فارسی بود - به زبان فارسی پدید آورده است. متأسفانه این دائرةالمعارف نفیس تاکنون به حلیت چاپ حروفی آراسته نشده است، اما به همت ستودنی نشر مخطوطات اصفهان و مؤسسه الامام المهدی علیه السلام در قم و خدمت گزاران فرهنگی، چاپ مجددی از این اثر، همراه با مقدمه‌ها و معرفی‌های مفید عرضه شده است که امید است راه را برای عرضه در خور اثر با ویژگی‌های روز هموار کند.

۲- محقق معاصر آقای سید علی میلانی (نواده مرجع بزرگ تقلید در کربلا و مشهد، آیة‌الله حاج سید محمد هادی حسینی میلانی (متوفی ۱۳۹۵ ق) سالیانی به کار تلخیص اثر به زبان عربی بوده و آن را نشر داده است. بخش مورد نظر ما (حدیث ثقلین) با ترجمه فارسی دکتر سید حسن افتخارزاده و کوشش مؤسسه نبأ در سال ۱۳۷۲ در ۱۰۲۴ صفحه منتشر شد. خواندن مقدمه پر سود ۱۵۰ صفحه‌ای استاد میلانی توصیه می‌شود.

- استاد محقق، جناب سید علی میلانی، رساله ممتع «حدیث الثقلین» را در پاسخ به نوشته‌های احمد علی سالوس نگاشته و ضمن تبیین جوانب مختلف سندی و دلالتی حدیث، خزای آن نویسنده را یادآور شده است.

- از دانشمند نستوه و نویسنده تلاشگر معاصر استاد محمدرضا حکیمی اثری با نام «مرام جاودانه» منتشر شده، که جامعه محققان را با دریچه دیگری از این حقیقت پرمعنا بهره‌مند می‌سازد.

«کتاب الله و أهل البيت فی حدیث الثقلین من الصحاح والسُنن و المسانید ... من مصادر أهل السُّنة» عنوان تازه‌ترین اثر جامع تحقیقی است که در این زمینه به دست است.

لجنة التحقيق فی مسألة الامامة از مدرسه الامام باقر العلوم علیه السلام در قم عرضه کننده‌ی این اثر در ۵۹۲ (الف - و + ۵۷۲) صفحه در یک مجلد است و ناشر آن دلیل ما، این نخستین چاپ را به شمارگان ۲۰۰۰ نسخه در ۱۴۲۲ ق با کیفیت تجلید خوب عرضه کرده است. ویژگی این تحقیق، آن است که در آن حدود ۶۰۰ متن از میان ۱۶۰ مأخذ (در فهرست ۱۸۰ نام آمده است) بررسی و تنظیم شده است که با واژه‌ها و عبارات گوناگون، همتایی دو یادگار نبوی را بیان می‌دارد.^(۱)

این متن‌ها از سه زاویه دسته بندی شده‌اند: ۱- سند ۲- موقعیت صدور ۳- محتوای متن.

به سخن دیگر، اسناد گونه‌گون و مناسبت‌های مختلف و عبارات‌های متنوع در نقل‌های حدیث استقرا و استقصا گردیده است.

الف) سند هر نقل همراه آن، لفظ به لفظ از مأخذ بازنویسی شده است، اما نه جداگانه. توضیح این که هر یک از احادیث با این شیوه دیده می‌شود: شماره ترتیب (از ۱ تا ۵۸۷) - نام مشهور مؤلف کتاب مأخذ - سند حدیث (مطابق نسخه مبنا) - متن حدیث (که در آن، بخش مورد نظر با حروف سیاه متمایز است) - شماره ارجاع (که به پاورقی حاوی نام مأخذ و شماره مجلد و صفحه و گاه شماره حدیث راهنمایی می‌کند).

۱- استاد حکیمی در پایان مقاله خود - که در مجموعه «مشعل جاوید»، نشریه دبیرخانه کتاب سال ولایت آمده - نکاتی در باره این کتاب آورده که ارزش آن را، از جهات دیگر نشان می‌دهد.

ب) بخش نخست کتاب (ظروفُ حدیثِ الثَّقَلینِ شامل سه باب) یاد کرد متن‌های تاریخی و حدیثی است که جا، روز، ساعت بیان، سخن و موقعیت و حالت پیامبر اکرم ﷺ را به هنگام آن نشان می‌دهد.

برای نمونه، بر اساس آمار کتاب، سه نقطهٔ مکهٔ مکرمه (زمزم، عرفات، مسجد خیف) شنوندهٔ این توصیهٔ جاودان رسول گرامی بوده‌اند و نیمه روز ۱۸ ذی‌الحجه سال ۱۰ یکی از زمان‌ها. از حالات آن حضرت نیز سوار بر مادهٔ شتر بودن و هم در بستر بیماری گزارش شده است.

ج) حجم عمدهٔ کتاب (مُحتَوی حدیثِ الثَّقَلینِ) انبوه دسته‌بندی شده‌ی متن است در ۴ باب زیر:

۱- ماورد فی متن الحدیث بشأنِ الكتاب و العترة معاً (شامل ۶ فصل: ۱- ماورد من فعلِ النبئی صلی الله علیه و آله بالثقلین فی حدیث الثقلین و ...)

۲- ماورد فی حدیث الثقلین بشأنِ الكتاب العزیز (شامل ۴ فصل: ۱- اوصاف القرآن و ...)

۳- ماورد فی حدیث الثقلین بشأنِ العترة (شامل ۴ فصل: ۱- العترة فی تعابیر الحدیث و ...)

۴- ماورد فی حدیث الثقلین بشأنِ علیِّ ع (شامل ۶ فصل: ۱- ماورد من فعلِ النبئی ص بشأنِ علیِّ ع فی حدیثِ الثقلین و ...)

باب‌های ۴ گانه هر یک شامل فصل‌هایی است پر شاخه (که نخستین هر کدام یاد شد). برای نمونه، واپسین فصل باب سوم (ثمرهٔ اتباع العترة فی حدیث الثقلین) دو شاخهٔ «الثمرهٔ الأولى: النجاة» و «الثمرهٔ الثانية: الاعتصام بملأ زمتهم من الهلكة والضلال» را دارا است. روشن است که این دسته‌بندی پس از جمع‌آوری انبوه اسناد و متون سامان گرفته است.

گفتنی است که اگر یک سند، به مناسبت‌هایی، بیش از یک جا در این دسته‌بندی جای می‌گیرد، متن کامل و شمارهٔ آن تنها یک بار آمده و در دیگر جاها از ارجاع استفاده شده است.

در این جا، به تیمن، متن یکی از روایات گوناگون این حدیث شریف، به گزارش یکی از مخالفان سرسخت شیعه، فخرالدین رازی، نقل می‌شود: «أنی تارکٌ فیکم ما ان تمسککم به لئن تزلوا: کتاب الله و عترتی».

با پاس داشت تلاش ستایش‌انگیز گردآوردندگان این مجموعهٔ نفیس، پژوهشگران

فرهنگ شیعی را به بهره‌گیری از این اثر مفید دعوت می‌کنیم.

از آن جا که در هر کار بشری - به ویژه اگر در نوع خود نخستین باشد - کاستی‌هایی کم یا زیاد دور از انتظار نیست، شدنی‌های ویرایشی دیگری از دید این قلم به چشم می‌خورد که پیشنهاد توجه به آنها چاپخانه‌های بندی پیشنهاد می‌شود:

۱- اصلاح غلط‌های املائی

نمونه‌ها: مسئله ← مسأله (روی جلد، صفحه‌عنوان، صفحه‌شناس نامه)

الأمة / الأمة ← الأمة (صص ط، ی، ک، ۲۰۷، ۲۷۷)

الأولی ← الأولى (صص الف، ۱۹)

شکر ← شکر (ص ر = پیش از مقدمه)

يحظّ ← يحظّ (ص ۸)

لا تخلوا ← لا تخلو (صص ن و عنوان ۳۲۶)

تجلّی ← تجلّی / تجلّی (ص ۵ = مقدمه)

القاری ← القارئ (صص ۹ و ۱۴)

عمر بن سعید ← عمرو بن سعید بن عمرو (ص ۵۶ س ۱۱)

الفاظ ← أَلْفَاظ (ص ۲۵۱)

روینا ← رُوینا (ص ۲۹۹)

أذنیة ← أذینة (ص ۴۳۲)

۲- بازنگری در نثر و حذف عجمه از آن و اصلاح نارسایی‌های نگارش

نمونه‌ها: بعد استشارة شیخنا الأستاذ ← و ذلك بعد أن استشارت (استشرنا) شیخنا

الأستاذ (ص ر)

فهذه الكثرة والسعة من نقل ← فهذه الكثرة و السعة من النقل... (ص ۷)

مقصودنا من ← أردنا (نريد) من ← (ص ۹)

و علة أنالمن نأت بأى توضیح و بیان منا أو من سائر العلماء (!) ← ؟ (ص ۱۰)

المكتبة و المطبعة اقبال ← مكتبة و مطبعة اقبال (مكتبة اقبال و مطبعتها) (ص

۵۷۱)

المكتبة عامّة آية الله العظمى مرعشى نجفى ← مكتبة آية الله العظمى المرعشى

النجفى العامّة (ص ۵۷۱)

۳- افزودن برخی توضیحات

نمونه‌ها: در مقدمه جای این بحث لغوی خالی است که: تَقْلٌ يَأْتِقْلُ؟
در کنار رمز «ح» ذکر اصطلاح علم الحدیثی «حیلوله» مناسب است (ص ۱۵ = رموز
الکتاب)

عبارت «ولم یخرجاه» در ص ۲۲۶ (به نقل از مستدرک حاکم) در مأخذ غلط است.
ثبت شکل درست آن (لم یخرجه) بایسته است.

۴- سامان دهی بیشتر به کتاب

نمونه‌ها: خواننده در آغاز کتاب با عبارت ۹- فهرس الموضوعات غافلگیر می‌شود.
پیداست پس از تنظیم فهرست‌های ۹ گانه، به این جا به جایی تصمیم‌گیری شده است که
شتابناک و ناخوش آیند است.

- صص ۱۹ و ۲۱ (هر دو بی شماره) به جای یک دیگر آمده است.
- نوع حروف همین صفحه نیز جا به جاست و به طور کلی تفکیک و تمیز بین قلم‌ها و
نوع آن‌ها در باب و فصل.

- پاراگراف ۳ و ۴ در ص ۹ باید به هم پیوسته باشد.

- در ستون اول ص ۵۵۷ یک سطر خالی فاصله افتاده است.

- اصلاح ناتمیزی در دو صفحه ۲۲۷ و ۲۲۸ ضروری است.

۵- تثبیت ضبط کلمات و اعراب آن‌ها

نمونه: القصواء (صص الف و ۳۳)

ابن قیم، النسائی، بریده، الترمذی، الخدری (ص ۱۳)

به نظر نمی‌رسد تخصصی بودن کتاب و اهل فن بودن مخاطبان، توجیه درستی برای
این اهمال باشد، زیرا اولاً، چگونه است که محققان غربی برای متخصصان نیز دقت کار
را فرو نمی‌گذارند؟ ثانیاً، یک بررسی ساده‌ی آماری در مراجعان، ضرورت کار را نشان
خواهد داد.

۶- بهره‌گیری از تنوع قلم‌های تحریر برای مدرک، برای سند، برای متن

(چنان که عبارات مورد نظر در متن احادیث با حروف سیاه آمده است)

این نکات برای افزودن بهره‌گیری از کتاب یاد شد. بدان امید که چاپ‌های بعدی
کتاب، به سان مشعلی روشن در مجالس دین باوران و دانشوران، همچنان بدرخشد.